

ОЛИЙ ТАЪЛИМДА КОМПЕТЕНЦИЯВИЙ ЁНДАШУВ ДОИРАСИДА ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШИ

Султанов Елимбет Калимбетович

Қорақалпоқистон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар
институтини, техника фанлари нозоди, доцент

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6481015>

МАҚОЛА ТАРИХИ

Qabul qilindi: 15-aprel 2022

Ma'qullandi: 20-aprel 2022

Chop etildi: 23-aprel 2022

KALIT SO'ZLAR

касбий компетенциялар;
кўникмалар ва
қобилиятлар; малака;
кредит-модулли таълим;
талабанинг мустақил
иши.

ANNOTATSIYA

Мақолада таълимда компетенцияга асосланган ёндашувнинг асосий тамойилларини ўрганиш ва таҳлил қилиш, олий таълимнинг ўқув жараёнидаги талабаларнинг мустақил ишларининг ўрнини аниқлаш, талабаларнинг мустақил ишларининг асосий хусусиятларини аниқлаш кўриб чиқилган. Таълимда компетенцияга асосланган ёндашув доирасида талабаларнинг мустақил ишларини аниқлашга оид илмий адабиётларни ўрганиш ушбу турдаги ўқув фаолиятининг асосий хусусиятларини энг аниқ акс эттирувчи мустақил иш концепциясини танлаш имконини берди.

Кириш. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида» 2019 йил 8 октябрдаги ПФ-5847-сон ҳамда «2017—2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини «Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили»да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида» ги 2020 йил 2 мартдаги ПФ-5953-сон фармонларида белгиланган вазифалар ижросини таъминлаш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг «Олий таълим мусасаларида таълим жараёнини

ташкил этиш билан боғлиқ тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2020 йил 31 декабрдаги 824-сон қарори қабул қилинда ва унинг иловасида:

Кредит-модуль тизимида 1 кредит ўртача 25 - 30 академик соатлик ўқув юкмасига тенг. Яъни талаба муайян фандан тегишли кредитларни тўплаши учун маълум миқдордаги ўқув юкмасини ўзлаштириши зарур. Ўқув юкмаси бакалавриятда - 40 — 50% аудитория соати, 50 — 60% мустақил иш соатига, магистратурада - 30% — 40% аудитория соати, 60-70% мустақил иш соатига (малакавий амалиёт ва битирув малакавий ишлари бундан мустасно) бўлинади. Кредитнинг соатлардаги миқдори ва ўқув юкмаси миқдори

олий таълим муассасаси кенгаши томонидан белгиланади ва олий таълим муассасаси веб-саҳифасида шаффоф тарзда жойлаштирилади-деб кўрсатилган [1].

Асосий қисм. Бакалаврда 50-60% ва магистратурада 60-70% мустақил иш белгиланган бўлса, талабалар мустақил ишларини ташкил этишда қуйидаги вазифаларни бажаришлари лозим бўлади:

- янги билимларни мустақил тарзда пухта ўзлаштириш кўникмаларига эга бўлиш;
- зарур маълумотларни излаб топиш учун қулай усулларни ва воситаларни аниқлаш;
- ахборот манбаларидан самарали фойдаланиш;
- анъанавий ўқув ва илмий адабиётлар ҳамда меъёрий ҳужжатлар билан ишлаш;
- электрон ўқув ва илмий адабиётлар ва маълумотлар банки билан ишлаш;
- Интернет тармоғидан мақсадли фойдаланиш;
- маълумотлар базасини таҳлил этиш;
- иш натижаларини экспертизага тайёрлаш ва эксперт хулосаси асосида қайта ишлаш;
- топшириқларни бажаришда тизимли ва ижодий ёндашиш;
- ишлаб чиқилган ечим, лойиҳа ёки ғояни асослаш ва мутахассислар даврасида ҳимоя қилиш.

Самарали касбий тайёргарлик олий таълим муассасалари талабаларининг мустақил ишни ташкил этишда компетенцияга асосланган ёндашувни амалга ошириш орқали

ёрдам берилади. Замонавий парадигма доирасида олий таълимнинг мақсади касбий билимларни мустақил равишда тўлдиришни биладиган малакали мутахассисни тайёрлашдир.

Ўқув модулини ишлаб чиқиш жараёнида шаклланган талабанинг компетенцияси — бу амалга ошириладиган фаолиятда қарор қабул қилиш қобилияти ва тайёрлиги, келажакдаги касбий фаолиятини такомиллаштириш шакллари ва усулларини ўзлаштириш қобилиятида ифодаланган ўқувчи шахсининг сифати.

Компетенция талабаларнинг мустақил ишларининг мақсадли асосидир. Олий таълим муассасаси ўқитувчилари олдида талабаларнинг касбий компетенцияларини ўзлаштириш жараёнида талабаларнинг мустақил ишлари самарадорлигини ошириш вазифаси турибди.

Тадқиқотчилар (Акулова Т. Н. [2], Бунтова Э. В. [4], Диниц Г. Н. [7], Зимняя И. А. [8], Лебедев О. Э. [9], Макарова М. П. [10] ва бошқалар) талабаларнинг мустақил ишни ташкил этишнинг назарий асослари ва ишни амалга ошириш технологиялари нуқтаи назаридан кўрсатишга ҳаракат қилган ва шунга қарамай, қўйилган муаммо тобора долзарб бўлиб бормоқда.

Замонавий педагогик адабиётларда талабаларнинг мустақил иши тушунчасини аниқлашга турли хил ёндашувлар мавжуд. Ушбу концепциянинг таърифига энг катта ҳисса олим П. И. Пидкасистини томонидан қўшилган [5].

Олим П.И.Пидкасистини талабаларнинг мустақил ишларини ташкил этишни мустақил ишни

бошқаришнинг муайян таркибий қисми сифатида ҳисобга олиб, талабаларнинг мустақил ишни бошқаришнинг асосий тамойилларини шакллантирди [5]:

- фаннинг ўқув материални ўқув бирликларига бўлиш;

- ўқувчиларнинг назорат қилинадиган фаолиятини ифодаловчи атамалар ёрдамида ўқув бирликларининг дидактик мақсадларини аниқлаш;

- услубий кўрсатмалар ёрдамида мустақил ишларни бошқариш;

-ўқитувчи томонидан ўз-ўзини назорат қилиш ва назорат қилиш шаклида тизимли қайта алоқа;

— тегишли дидактик мақсадларга эришиш.

С.И.Архангелский талабанинг мустақил иши зарур маълумотларни мустақил излаш, билим олиш ва ундан ўқув ва илмий муаммоларни ҳал қилишда фойдаланиш сифатида белгилайди [3].

М.И.Гарунов мустақил иш деганда касбий билимлар тизимини, когнитив ва касбий фаолият усулларини ўзлаштириш, ижодий фаолият кўникма ва малакаларини шакллантириш воситаси сифатида фаолият юритувчи ўқув, ишлаб чиқариш, тадқиқот характеридаги турли вазифаларни бажариш тушунилади [5].

Талабанинг мустақил иши аниқ бир фандан ўқув режасида ва фан дастурида белгиланган билим, кўникма ва малаканинг маълум бир қисмини талаба томонидан фан ўқитувчиси маслаҳати ва тавсиялари асосида аудитория ва аудиториядан ташқарида ўзлаштирилишига йўналтирилган тизимли фаолиятдир.

Талаба мустақил ишнинг асосий мақсади ўқитувчининг раҳбарлиги ва назорати остида талабада муайян ўқув ишларини мустақил равишда бажариш учун зарур бўлган билим ва кўникмаларни шакллантириш ва ривожлантиришдан иборатдир. Талабага қийинчилик даражаси унинг шахсий имкониятлари, қобилияти ва билим даражасига мувофиқ бўлган бирор мавзу бўйича вазифа тайёрлаш топширилади.

Бунда талаба асосий адабиётлардан ташқари кўшимча адабиётлардан ва интернет маълумотларидан фойдаланиб материаллар йиғади, таҳлил қилади, тизимга солади ва мавзу бўйича имкон даражасида тўлиқ, кенг маълумот беришга ҳаракат қилади. Зарур ҳолларда ўқитувчидан маслаҳат оладилар. Топширилган вазифанинг мазмуни, олинган маълумотларнинг бойлиги ва бошқа белгилари бўйича фан ўқитувчиси талабани баҳолайди.

Мустақил ишнинг вазифалари қуйдагилардан иборат:

- янги билимларни мустақил тарзда пухта ўзлаштириш кўникмаларига эга бўлиши;
- керакли маълумотларни излаб топишнинг қулай усуллари ва воситаларини аниқлаши;
- ахборот манбалари ва манзилларидан самарали фойдаланиши;
- анъанавий ўқув ва илмий адабиётлар, меъёрий ҳужжатлар билан ишлаши;
- электрон ўқув адабиётлар ва маълумотлар банки билан ишлаши;
- интернет тармоғидан мақсадли фойдаланиши;

- берилган топшириқ ва вазифаларнинг рационал ечимини топиши;
- маълумотлар базасини таҳлил этиши;
- иш натижаларини экспертизага тайёрлаш ва эксперт хулосаси асосида қайта ишлаши;
- топшириқ ва вазифаларни бажаришда тизимли ва ижодий ёндашиши;
- ишлаб чиқилган ечим, лойиха ёки ғояни асослаш ва мутахассислар жамоасида ҳимоя қилиш.

Талабаларнинг мустақил иши дидактик салоҳиятга эга, чунки мустақил иш жараёнида ўқув материали бўйича билимларни ўзлаштириш ҳам, ушбу билимларни кенгайтириш, турли хил маълумотлар билан ишлаш қобилиятини шакллантириш ва аналитик қобилиятларнинг ривожланиши содир бўлади.

Педагогик амалиётда қўлланилаётган инновацион педагогик технологиялар таҳлили шуни кўрсатдики, компетенцияларнинг ривожланиши бевосита педагогик техника ва талабаларнинг мустақил ишларини ўқитиш ва ташкил этиш жараёнида қўлланиладиган технологияларга боғлиқдир [2, 4, 6]

Аграр соҳаси мутахассислиги табаларининг компетенциявий ёндашув доирасида мустақил ишларини юқори даражада ташкил этиш модулли иш технологиясидан фойдаланиш билан таъминланади. Модулли иш технологиясининг мақсади – таълим жараёни субъектларининг индивидуал қизиқишлари ва имкониятларини ҳисобга олган ҳолда таълим дастурлари

мазмунини ҳар хил ҳажмда, суръатда ва кетма-кетликда тўлиқ ишлаб чиқиш учун танлов шароитини яратишдан иборат.

Модулли ўқитишнинг асосий воситаси ўқув дастури ва унинг модулларини ўз ичига олган таълим дастуридир. Ўқув модули ўқув режаси ёки ўқув режаси даражасида нисбий мустақиллик ва яхлитликка эга бўлган таркиб бирлигидир. Ўқув модули маълум бир касбий компетенцияни ёки компетенциялар гуруҳини шакллантиришга қаратилган таркиб бирлигини ўзлаштириш жараёнини ташкил этиш мантиқини белгилайди.

Модулли таълим технологияси доирасида ўқув дастурини тайёрлаш қуйидаги талабларни ўз ичига олади:

- модуль номининг матни;
  - модулни ўрганиш натижасида шаклланган компетенция тавсифи;
  - компетенцияни ривожлантириш учун зарур бўлган назарий билимларнинг шакли ва мазмунини тавсифлаш;
  - компетенцияни шакллантириш даражасини ишлаб чиқиш ва текшириш бўйича амалий топшириқларни тақдим этиш;
  - модуль доирасида талабалар томонидан бажариладиган иш турларини аниқлаш;
  - модулда фойдаланиладиган назорат ва баҳолаш шаклини аниқлаш;
  - ўқув жараёни предмети бўйича ўқув-методик материаллар билан таъминлаш
- Модулли ўқитиш доирасида талаба фаолиятини баҳолаш тартиби ўзига хос хусусиятларга эга. Биринчидан, модулдаги ҳар бир иш тури

учун бажарилган ўқув ишларининг мураккаблигига қараб маълум миқдордаги балл берилади. Семестр якунида жами балл аниқланади ва талабани имтиҳон ёки тестга киритиш тўғрисида қарор қабул қилинади. Назорат тадбирига кириш учун керакли балл миқдори фан бўйича рейтинг режасида семестр бошида белгиланади.

Талаба семестр давомида унга фан бўйича кредит ёки семестр охирида имтиҳон баҳосини қўйиш имконини берувчи бир қанча балл тўплаши мумкин. Талаб қилинадиган баллар сони ҳам интизом рейтинг режасида кўрсатилган.

Иккинчидан, модулли ўқитиш доирасида ўқув ва услубий материалларга алоҳида ўрин берилади:

- модулни асосий қоидаларини акс эттирувчи бир нечта асосий дарсликларнинг мавжудлиги;

- ҳар бир модуль учун қўшимча адабиётлар мавжудлиги;

- ҳар бир модуль бўйича талабаларнинг мустақил ишларини бажариш бўйича кўрсатмалар ва тавсиялар.

Шундай қилиб, компетенцияга асосланган ёндашув доирасида модулли технологиядан фойдаланган ҳолда талабаларни ўқитиш таълимнинг назарий ва амалий таркибий қисмларини оптимал тарзда бирлаштириш, назарий билимларни тизимлаштириш, ўқувчиларнинг ўқув материални ўзлаштириш мотивациясини ошириш имконини беради.

Компетенцияга асосланган ёндашув доирасида модулли технологиядан фойдаланган ҳолда

талабаларнинг ишини амалга ошириш ўқитувчи томонидан қуйидаги услубий вазифаларни бажаришни ўз ичига олади:

- ўқитишнинг фаол усулларида фойдаланиш;

- модулда назария ва амалиётни интеграциялашувини таъминлайдиган шарт-шароитларни яратиш;

- фаолият орқали ўрганиш, яъни компетенциялар шаклида ифодаланган модуль мақсадларига эришишга йўналтирилганлик, уларнинг ривожланиши модулда ўқитиш натижасидир.

Хулоса. Талабаларнинг мустақил иши, бир томондан, фаолият тури сифатида, иккинчи томондан, ўқувчиларнинг мустақил фаолиятига йўл-йўриқ кўрсатадиган воқеалар тизими ёки педагогик шартлар сифатида қаралади.

Талабаларнинг мустақил ишларини ташкил этишда компетенцияга асосланган услубий ёндашув мустақил иш натижасида талабалар томонидан талаб қилинадиган компетенциянинг тегишли даражасига эришганлигини ҳисобга олиш ва талабалар мустақил ишининг асосий хусусиятларини аниқлаш имконини берди:

- мақсадлилиқ;

- хабардорлик;

- тузилиши;

- ишлаш.

Олий таълим муассасаларида аграр соҳаси мутахассисларини тайёрлашда компетенцияга асосланган ёндашув доирасида талабаларнинг мустақил иши ўқитувчилик фаолиятидан касбий фаолиятга

босқичма-босқич ўтишга ёрдам
берадиган ички мотивацияли фаолият
сифатида қаралиши керак [11].
Талабаларнинг мустақил ишларини
ташқил этиш жараёнида компетенцияга

асосланган ёндашувни амалга ошириш
талабанинг касбий фаолиятини
ривожлантиришга шахсий жалб
қилишни ўз ичига олади.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Олий таълим муассасаларида таълим жараёнини ташқил этиш билан боғлиқ тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2020 йил 31 декабрдаги 824-сон Қарори.
2. Акулова, Т. Н. Организация самостоятельной работы студентов педагогического факультета в структуре компетентного подхода / Т. Н. Акулова, И. Г. Андреева // Компетентный подход как концептуальная основа современного образования: сборник научных статей. – Саратов: ИЦ «Наука», 2010. – С. 31-33.
3. Бунтова, Е. В. Активизация самостоятельной работы студентов и пути ее дальнейшего совершенствования // Известия Самарской государственной сельскохозяйственной академии. – №2. – Кинель: Изд-во СГСХА, 2012. – С. 160-164.
4. Бунтова, Е. В. Методические требования к содержанию и организации самостоятельной работы студентов при обучении теории вероятностей и математической статистики // Актуальные проблемы развития высшего и среднего образования на современном этапе: сборник научных трудов. – Самара: Изд-во Самарского научного центра РАН, 2018. – С. 181-185.
5. Троянская, С. Л. Компетентный подход к реализации самостоятельной работы студентов: учебное пособие. – Ижевск: Изд-во УдГУ, 2013. – 110 с.
6. Трущенко, Е. Н. Методические рекомендации по организации самостоятельной работы студентов в вузе. – Майкоп: Изд-во «Аякс», 2008. – 24 с.
7. Диниц Г.Н. Самостоятельная работа как средство профессиональной подготовки студентов: дис. ... канд. пед. наук. М., 2003. 176 с.
8. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании // Высшее образование сегодня. 2003. № 5. С. 34–42.
9. Лебедев О.Е. Компетентный подход в образовании // Школьные технологии. 2004. № 5. С. 3–12.
10. Макарова М.П., Косырев В.П. Научно-методическое обеспечение организации подготовки бакалавров на компетентной основе // Известия Самарской государственной сельскохозяйственной академии. 2013. № 2. С. 111–115.
11. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе и его закономерные основы и методы. М.: Высшая школа, 1980. 368 с.